

Juryrapport

‘Ik hoop dat Hongaarse boeken (...) voortaan niet meer na een korte periode spoorloos verdwijnen, maar terechtkomen bij degene voor wie ze bedoeld zijn: de Nederlandse lezer!’ Deze hartenkreet slaakte Erika Dedinszky in het dankwoord dat zij uitsprak ter gelegenheid van de uitreiking van de Martinus Nijhoffprijs 1981, die haar was toegekend voor haar proza- en poëzievertalingen uit het Hongaars. In al haar beknoptheid typeert deze uitspraak accuraat de stand van zaken van toen: er verschenen regelmatig vertalingen – onder meer dank zij de enthousiaste en enthousiasmerende bemiddeling van Dedinszky en van haar landgenoot Antal Sivirsky – maar de reacties van de pers en van de ‘gewone’ lezer waren lauw. Dit patroon werd een enkele keer doorbroken – zoals in de periode na de opstand van 1956, toen Hongarije en dus ook de literatuur van het land in het middelpunt van de belangstelling stonden – maar dat waren incidentele uitzonderingen. Ook Jan Cremer (die van Hongaarse afkomst is) wist geen verandering in dit patroon te brengen toen hij aan het begin van de jaren tachtig de vertalingenreeks ‘Hongaars archief’ initieerde.

Vanwaar die nogal lauwe interesse voor de Hongaarse literatuur? Een onbekende literatuur heeft schrijvers nodig die haar een identiteit geven en belangstelling voor haar wekken. Pas dan ontstaat er een klimaat waarin zo’n literatuur tot haar recht kan komen in den vreemde en de aandacht krijgt die zij verdient. De *boom* van de Latijns-Amerikaanse literatuur van enkele decennia geleden is een goed voorbeeld: het is aan het succes van niet meer dan een handjevol schrijvers te danken dat hiervan in korte tijd zoveel is vertaald, zoveel is besproken, zoveel is gelezen. Een recenter voorbeeld is het sneeuwbaaleffect dat in Duitsland ontstond na het explosieve succes van Cees Nooteboom: het bracht de belangstelling voor de Nederlandse literatuur bij onze oosterburen in een stroomversnelling. Eindelijk ging nu de poort open waarop zo lang tevergeefs was geklopt.

Het lijkt erop dat er in ons land eindelijk een klimaat is ontstaan waarin de Hongaarse literatuur kan gedijen. De reden is dat er nu twee schrijvers zijn die in brede kring grote erkenning hebben gevonden en zo de Hongaarse literatuur een gezicht hebben gegeven: György Konrád en Péter Nádas.

Dat hun werk hier de laatste tijd zoveel weerklank heeft gevonden – zowel bij critici als bij kopers – is niet alleen aan hun werk, maar ook aan de uitmuntende bemiddelaars te danken die zich hebben ingezet voor hun werk. De belangrijkste zijn, in beide gevallen, uitgeverij Van Gennep en vertaler Henry Kammer. Al in 1976 gaf Van Gennep een roman van Konrad uit, *De bezoeker*, die, net als *De medeplichtige*, niet direct uit het Hongaars werd vertaald maar via een van de schooltalen. Pas met *Tuinfeest*, de schitterende roman waarmee Konrád doorbrak in ons land, vond de Hongaarse schrijver zijn Nederlandse vertaler: Henry Kammer (1943), die, zo werd van verschillende kanten in de pers opgemerkt, uitstekend werk had verricht.

Als voorlopig hoogtepunt van Kammers vertaaloeuvre – en we zeggen met nadruk voorlopig, want Kammer vertaalde in korte tijd zó veel en zó veel moeilijks, dat we nog veel van hem kunnen verwachten – moet *Het boek der herinneringen*

worden beschouwd, het magnum opus van Péter Nádas waarin deze, in de voetsporen van grote modernisten als Proust, Mann en Musil, een grootse poging doet de grenzen te verleggen van het benoembare van de menselijke ervaring.

Vertalen uit het Hongaars in het Nederlands is moeilijk, zeer moeilijk, zo merkte een van de rapporteurs op door wie de jury – van wie niemand het Hongaars machtig is – zich grondig en uitgebreid heeft laten adviseren. De verschillen tussen de twee talen zijn zo groot – onder meer wat betreft de woordvolgorde, het tijdensysteem, de manieren waarop bezitsverhoudingen worden uitgedrukt en, meer in het algemeen, de compactheid – dat een Hongaarse zin vrijwel nooit ‘letterlijk’ is over te zetten in het Nederlands.

Is vertalen uit het Hongaars al moeilijk, Nádas’ roman vertalen is nog moeilijker, niet alleen vanwege de verfijnde, gecompliceerde compositie van het boek en de lange, ingewikkelde zinnen waaruit het is opgebouwd, maar ook omdat Nádas een zeer eigen en eigenzinnig Hongaars schrijft. Het is de grote prestatie van Henry Kammer dat hij eerst diep is doorgedrongen tot deze uiterst complexe taal – waarvoor je niet alleen een goed lezer moet zijn, maar ook een doorzetter – en er daarna weer zóveel afstand van heeft weten te nemen, dat er een vertaling kon ontstaan die tot in de kleinste finesses vanuit het Nederlands is gedacht. Dat Nádas’ tekst hierbij aan compactheid heeft ingeboet, was onvermijdelijk: het Nederlands is een lossere, soepelere taal dan het Hongaars. Dat Kammer in een enkel geval vrijer heeft vertaald dan misschien noodzakelijk was – bijvoorbeeld door de tekst op plaatsen waar dit niet nodig was explicieter te maken dan het origineel – had wél vermeden kunnen worden, maar meer dan een kleine kanttekening is dit niet.

Om het niet bij algemeenheden te laten, willen we tot slot aan de hand van twee korte fragmenten een indruk geven van de problemen waarvoor Kammer stond. Ergens in het eerste hoofdstuk van de roman staat een passage waarvan de letterlijke vertaling als volgt luidt:

[...] ‘ja, binnen,’ zei ik luid met een op dat ogenblik altijd vreemde stem, hetgeen betekent, dat ik eerst in het Hongaars had willen zeggen wat ik het volgende ogenblik in het Duits moest zeggen [...].

In dit fragment is, zoals eigenlijk in elke zin van het boek, het gevaar groot dat een vertaler blijft steken in het Hongaarse taaleigen en zo het Nederlands tekort doet. Zo niet Kammer, die als volgt vertaalde:

[...] ‘binnen!’ riep ik dan met een stem die wat eigenaardig klonk doordat ik op dat vroege uur van de dag de neiging had om Hongaars te spreken en mezelf razendsnel op het Duits moest instellen [...].

Het tweede voorbeeld is heel anders van karakter. Het is de puntige dialoog waarmee hoofdstuk tien besluit. In het Hongaars staat er ongeveer dit:

Ik vroeg hem om niet gek te doen.

*Hoezo dat hij gek deed, vroeg hij.
Doe dan maar gek.
Of ik nog wel wist, waarover we het hadden.
En of hij het nog wel wist.*

Kammers vertaling luidt als volgt:

*Ik zei dat hij niet zo raar moest doen.
Hoezo raar? vroeg hij.
Laat maar zitten, zei ik.
Begreep ik wel waar we het over hadden?
Begrijp je het zelf wel? riposteerde ik.*

Voor zulke 'vrije' vertalingen zijn inventiviteit en allure nodig. Dat Henry Kammer hierover in ruime mate beschikt, heeft hij ondubbelzinnig laten blijken in zijn monumentale vertaling van Nadas' monumentale roman. Daarom heeft de jury unaniem besloten hem voor te dragen voor de Martinus Nijhoffprijs 1994.

De jury:

Dr W. Kassies

R. Kurpershoek

Dr A.B.M. Naaijkens

Dr M. Steenmeijer, voorzitter

Dr K. Verheul

F. van Woerden